

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

COMMERCIALIZATION OF INTELLECTUAL PROPERTY AS A PREREQUISITE FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT ENTERPRISE

У статті висвітлюються поняття, механізм та основні елементи комерціалізації. Виявлені проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в Україні. Проаналізовано основні способи комерціалізації, виявлені їх переваги та недоліки. Узагальнено результати комерціалізації наукової та наукоємної продукції науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України.

Ключові слова: інтелектуальна власність, комерціалізація, роялті, об'єкти промислової власності, ліцензія, франшиза, організаційно-економічний механізм комерціалізації.

В статье освещаются понятие, механизм и основные элементы коммерциализации. Обнаружены проблемы коммерциализации интеллектуальной собственности в Украине. Проанализированы основные способы коммерциализации, выявлены их преимущества и недостатки. Обобщены результаты коммерциализации научной и науко-

емкой продукции научно-исследовательских учреждений Национальной академии аграрных наук Украины.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, коммерциализация, роялти, объекты промышленной собственности, лицензия, франшиза, организационно-экономический механизм коммерциализации.

In the article the concept, mechanism and key elements of commercialization. Identified problems commercialization of intellectual property in Ukraine. The basic methods of commercialization, identified their strengths and weaknesses. The results of research and commercialization of high technology products research institutions of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Key words: intellectual property, commercialization, royalties, industrial property, license, franchise, organizational and economic mechanism of commercialization.

УДК 658:330.341

Чугрій Н.А.

науковий співробітник сектору інноваційного провайдингу та інтелектуальної власності
Донецька державна
сільськогосподарська дослідна станція
Національної академії аграрних наук
України

Постановка проблеми. Однією з передумов нового вектору розвитку України є комерціалізація результатів інтелектуальної діяльності науковців. В зв'язку з цим питання вдосконалення механізму комерційної реалізації інтелектуальної власності належить до найбільш важливих теоретичних і практичних аспектів економічного розвитку, а в умовах сучасної української економіки дана проблема набуває виняткової важливості. Це пов'язано з тим, що невпинно зростає потреба впровадження у виробництво ефективних технологій і нововведень, тому для більшості управлінців модернізація та удосконалення технологічної бази вітчизняної промисловості є усвідомленою необхідністю. Питання комерційного використання об'єктів інтелектуальної власності є актуальним ще й тому, що інновації сьогодні визначають економічну незалежність кожної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й методологічні основи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності певним чином розроблені в дослідженнях таких провідних вчених: В.М. Жук, Л.В. Бражна [1], О.Б. Бутнік-Сіверський [2], Л.С. Вербовська [3], М.М. Капінос [7], Ю.С. Рудченко [9], Г.Л. Ступнікер [10] та інші. Однак проблеми комерційного обігу інтелектуальної власності залишаються повністю не вирішеними, що й зумовлює необхідність продовження досліджень в даному напрямку.

Метою статті є обґрунтування теоретико-концептуальних засад комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, формування основних шляхів комерціалізації за стадіями втілення

комерційної ідеї та виділення основних проблемних аспектів функціонування об'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В сучасних умовах економіки значно зростає роль та значимість використання об'єктів інтелектуальної власності в діяльності суб'єктів господарювання. Питанням інтелектуальної власності дедалі більше приділяють увагу на державному та комерційному рівнях, однак так було не завжди, і вже сьогодні офіційно зафіксовано, що за час приватизації вітчизняних підприємств Україна втратила близько 800 млрд грн у зв'язку з тим, що саме інтелектуальні активи не були враховані у процесі проведення такої приватизації [3, с. 78]. Це знизило вартість підприємств, за якою вони були відображені в обліку на 50–80%. Більше того, за час незалежності Україна втратила 2 млрд грн. тому, що в балансовій вартості підприємства є тільки 1% інтелектуальних активів порівняно з країнами ЄС, у яких це число, за деякими оцінками, сягає від 70% цієї вартості. За даними Державного департаменту інтелектуальної власності [8] за останні п'ять років зареєстровано понад 160 тис. об'єктів майнових прав на інтелектуальну власність. Щороку збільшується кількість нових запатентованих винаходів, корисних моделей, зразків. І це закономірний процес, який відображає світові процеси формування інноваційної економіки, основним ресурсом якої є знання [6, с. 81].

Використання інтелектуальної власності в ринковій економіці здійснюється на засадах її комер-

ціалізації, механізм якої уможлиблює безперервний рух інтелектуального капіталу та отримання прибутку. Задача вдосконалення механізму комерційної реалізації результатів інтелектуальної діяльності відноситься до числа найважливіших теоретичних і практичних аспектів економічного розвитку. Метою комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам [12, с. 72].

Комерціалізація інтелектуальної власності в даний час в світі перетворилася в самостійну сферу економічних відносин і за оцінками експертів складає близько 5 трлн дол. США на рік. Темпи зростання комерціалізації таких об'єктів на міжнародному ринку становлять 12%, що істотно вище темпів росту промислового виробництва (2,5–3% на рік). Завдяки комерціалізації інновацій провідні країни світу займають домінуючі позиції на міжнародному ринку наукомісткої продукції, частка яких становить: США – 39%, Японія – 30%, Німеччина – 16%, в той час як частка України – менше 0,1%. Тому проблема комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності підприємств має принципово важливе значення для інноваційного розвитку вітчизняної економіки [2, с. 51].

Аналізуючи точки зору провідних вчених, можна зауважити, що науковці по-різному підходять до трактування цього терміна. Деякі автори описують комерціалізацію як один із етапів інноваційної діяльності підприємства, як правило, останній. Інші науковці розглядають її як результат науково-дослідної діяльності, як процес, як практичне використання наукових розробок, як сприяння продажу інновацій, як набір певних дій, призначених для трансформації науково-технічної продукції в об'єкт купівлі-продажу тощо. О.Б. Бутнік-Сіверський у своїй праці поділяє комерціалізацію на два рівні. Комерціалізація на макрорівні – це складова національної інноваційної системи та, водночас, запорука забезпечення економічного розвитку країни. Комерціалізація на мікрорівні розглядається з чотирьох позицій: як інструмент упровадження результатів інноваційної діяльності; як умова досягнення комерційного ефекту; як послідовна зміна інноваційних етапів; як кінцевий етап процесу розроблення нового товару [2, с. 52].

На наш погляд, комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності це процес перетворення результатів науково-технічної та інноваційної діяльності в товар і їх ефективна реалізація в промислових масштабах з метою отримання прибутку. Комерціалізація починається з моменту виявлення перспектив комерційного використання нової розробки й закінчується реалізацією розробки на ринку й одержанням комерційного ефекту.

Існує ряд проблем комерціалізації інтелектуальної власності, серед яких варто виділити наступні:

- недостатньо розроблена нормативно-правова база, яка характеризується суперечностями та колізіями трьох основних напрямів: юридичного, податкового та бухгалтерського;

- нерозвиненість процесів комерціалізації інтелектуальної власності на підприємстві;

- відсутність єдиного підходу до оцінки об'єктів інтелектуальної власності, а також підходів до оцінки унікальних об'єктів інтелектуальної власності;

- низька інноваційна активність підприємств;

- недостатня кількість висококваліфікованих спеціалістів з питань обліку, охорони, оподаткування та управління інтелектуальною власністю.

За словами П. Цибульова, об'єкти права інтелектуальної власності можуть бути придатними до комерціалізації, якщо:

- обсяг потенційного ринку більше ніж у 100 разів перевищує витрати на розробку і просування нового продукту до ринку;

- наявна висока компетентність персоналу;

- наявні виключні права на ОПІВ;

- існує сприятливе конкурентне відношення: ціна/якість;

- продукція відповідає стандартам;

- наявний бренд [11, с. 112–113].

Становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності це складний процес як зі сторони економічних вимог, так і зі сторони його правового забезпечення. Головною метою в цьому процесі є отримання прибутку, а значить досягнення відповідної узгодженої комерціалізації з вимогами, які висуває правоздатність господарської діяльності з об'єктами права інтелектуальної власності – нематеріальними активами та відповідної економічної результативності ОПІВ в господарській діяльності, спрямованої на створення та реалізацію інноваційного продукту або інноваційної продукції. Механізм комерціалізації являє собою систему економічних і юридичних засобів перетворення прав на результати інтелектуальної діяльності на прибутковий товар шляхом його введення у цивільний оборот і отримання прибутку від його використання [2, с. 53].

Загалом існують такі основні способи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності: використання їх у власному виробництві; внесення прав до статутного капіталу; передача прав на об'єкт інтелектуальної власності (що передбачає, у свою чергу, передачу прав власності шляхом їх продажу і передачу прав використання). Кожний із наведених способів комерціалізації є дієвим і спроможний принести власникові прав гідні прибутки у разі ефективного їх використання [4, с. 45].

Вважається, що комерціалізація через використання об'єктів інтелектуальної власності

у виробництві товарів і послуг є найбільш вигідною з точки зору отримання прибутку. Адже весь прибуток, що генерується об'єктами права інтелектуальної власності у процесі виробництва товару, залишається у правовласника об'єкта інтелектуальної власності [3, с. 80]. В той же час цей спосіб комерціалізації пов'язаний зі значними витратами на розроблення технології, запровадження продукції у виробництві тощо. Тому існує емпіричне правило, згідно з яким приступати до комерціалізації в такий спосіб слід у випадках, коли очікуваний прибуток від використання ОПІВ у виробництві у 100 і більше разів перевищуватиме витрати на створення ОПІВ.

Продаж ліцензій на використання об'єктів права інтелектуальної власності є одним з найпопулярніших способів їх комерціалізації, передача прав за договором комерційної концесії (франшизи) сприяє поширенню бізнесу, а вибір такої схеми комерціалізації, як лізинг, дозволяє підприємцям-початківцям відкривати свою власну справу навіть за умов обмеженого стартового капіталу.

На практиці найчастіше передається лише право користування об'єктом інтелектуальної власності. Власник прав (ліцензіар) може продати ліцензію (видати дозвіл на користування об'єктом інтелектуальної власності) будь-якій особі (ліцензіату). Продаючи ліцензію, вони переслідують мету отримати прибуток, не втрачаючи капіталу на виробництво та освоєння ринку. Продаж ліцензії – це шлях упровадження технології на ринку без продажу товарної продукції [12, с. 73].

На практиці передача прав на використання об'єктів інтелектуальної власності передбачає отримання доходу ліцензіаром у вигляді роялті та паушального платежу, за рахунок отримання яких власник патенту покриває свої витрати на наукові дослідження. В Донецькій державній сільськогосподарській дослідній станції Національної академії аграрних наук України використовується змішана система винагороди за використання ОПІВ, яка передбачає отримання паушального платежу під час підписання угоди та щорічну виплату роялті (5–9% від вартості реалізованого

Таблиця 1

Розподіл зареєстрованих договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності за об'єктами

Види договорів	Кількість реєстрацій									
	Винаходи		Корисні моделі		Промислові зразки		Знаки для товарів і послуг		Всього	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Усього, в т.ч.	146	179	120	121	108	107	1776	1679	2150	2086
невиключні ліцензії	3	1	16	2	2	3	88	74	109	80
виключні ліцензії	2	-	3	3	1	1	43	30	49	34
передача права	96	103	66	51	105	103	1645	1575	1912	1832
«відкриті ліцензії»	45	75	35	65	-	-	-	-	80	140

Таблиця 2

Результати комерціалізації наукової та наукоємної продукції науково-дослідних установ НААН України (2011–2016)

Роки	Угоди про використання об'єктів права інтелектуальної власності						Отримано коштів від реалізації продукції, у т.ч. мережею установи млн грн.	Всього отримано коштів у результаті комерціалізації наукової продукції, млн грн.
	повна передача прав власності		ліцензійні		господарські			
	кіл-ть, шт.	отримано коштів, млн грн.	кіл-ть, шт.	отримано коштів, млн грн.	кіл-ть, шт.	отримано коштів, млн грн.		
2011	-	-	2319	27,9	3091	43,2	43,5	114,6
2012	72	0,6	2995	20,5	3049	43,3	29,1	93,5
2013	1	0,1	2418	16,5	3525	55,5	50,7	122,8
2014	-	-	1908	22,6	4151	51,2	55,2	129,0
2015	-	-	1752	31,1	4209	60,3	142,9	234,3
2016	-	-	1521	29,9	4643	87,3	167,9	285,1
Всього по НААН	73	0,7	12913	148,5	22668	340,8	489,3	979,3

насіння ліцензіатами) після того, як ліцензійна угода набирає чинності. Економічна доцільність впровадження даної системи для наукової установи полягає в наступному: спочатку ліцензіар отримує суму грошових коштів від ліцензіата, яка не залежить від зриву впровадження, неуспішної експлуатації ліцензії, невдалої кон'юнктури ринку, а потім отримує грошові надходження у вигляді роялті у разі успішної реалізації та збуту продукції ліцензіатом.

Динаміка надходження договорів на реєстрацію у 2014–2015 рр. за Даними Державної служби інтелектуальної власності наведена в табл. 1 [8].

Статистичні дані Державної служби інтелектуальної власності України [8] свідчать, що у 2015 році зареєстровано 2086 договорів стосовно розпоряджання майновими правами на об'єкти промислової власності (ОПВ), що приблизно на 3% менше, ніж у попередньому році. Наведені дані свідчать про те, що у 2015 році, порівняно з минулим, на 27% зменшилася кількість зареєстрованих ліцензійних договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності (невиключні, виключні ліцензії). Також зменшилася кількість внесених до державних реєстрів відомостей про передання права власності на корисні моделі, промислові зразки та знаки для товарів і послуг, однак дещо збільшилася кількість зареєстрованих договорів про передання права власності на винаходи.

Осередком створення більшості інноваційних продуктів є науково-дослідні інститути. Однак саме в науковій галузі найбільше проблем, пов'язаних з комерційним використанням інновацій. Результати комерціалізації наукової та наукоємної продукції науково-дослідних установ НААН за 2011–2015 рр. наведено в табл. 2 [5, с. 492].

Найбільший дохід Національній академії аграрних наук України приносять договори від реалізації наукоємної продукції, на другому місці – господарські договори, на третьому – ліцензії. Майже не укладаються угоди про повну передачу прав власності на об'єкти права інтелектуальної власності. Що стосується результатів комерціалізації Донецької державної сільськогосподарської дослідної станції Національної академії аграрних наук України, варто відмітити, що найбільший дохід отримано в результаті реалізації наукової продукції та надходження коштів від ліцензійних угод за такими сортами: сорт озимої пшениці Богиня (312942,0 грн. або 18,9% від загальної суми грошових надходжень), сорт озимої пшениці Донецька 48 (130357,0 грн. або 7,9%), ярого ячменю Донецький 14 (410891,0 грн. або 24,7%).

Як стверджують Ю.С. Юрченко та І.В. Жураковська: «основними причинами недостатнього залучення результатів селекції і генетики як об'єктів інтелектуальної власності в господарський обіг є [9, с. 81]:

- відсутність економічного механізму комерціалізації результатів інноваційної діяльності в сільському господарстві;

- не розроблено порядок вартісного (грошового) оцінювання результатів інтелектуальної діяльності;

- відсутність галузевої методики обліку об'єктів інтелектуальної власності, яка враховувала б тісний взаємозв'язок інновацій із біологічними активами та землею».

Патентовласник може отримати додатковий прибуток від використання свого об'єкта інтелектуальної власності за рахунок платежів за договором франшизи (в Україні – це договір комерційної концесії). Правовласник дозволяє іншій особі використовувати права на промислові зразки, фірмові найменування, торговельні марки, технології, комерційну таємницю тощо. Різниця договору франшизи від звичайного ліцензійного договору у тому, що права передаються на пільговій, привілейованій основі. Так, користувач отримує вже готову технологію під відомою торговельною маркою. Тому йому не потрібно відвойовувати місце на ринку, а його ризики зводяться до мінімуму.

Відносно новою формою комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності є лізинг. За договором лізингу передається різне технологічне обладнання, верстати, прилади тощо, які виконані на рівні винаходів і захищені патентами. Тобто разом з технологічним обладнанням і процесом передається право користуватися об'єктом інтелектуальної власності. Вибір такої форми комерціалізації, як лізинг дозволяє починаючим підприємцям відкривати і розширяти свій бізнес навіть при досить обмеженому стартовому капіталі, оперативно використовуючи у виробництві сучасні досягнення науково-технічного прогресу [12, с. 82].

Таким чином, порівнюючи вищезазначені способи комерціалізації інтелектуальної власності можна зазначити, що спосіб комерціалізації шляхом використання об'єктів інтелектуальної власності у виробництві товарів може принести найбільший прибуток серед існуючих способів, він пов'язаний із найбільшими ризиками. Тому що від моменту прийняття рішення про комерціалізацію і до моменту випуску продукції минає багато часу і за цей час можуть статися події (виробничого, фінансового, політичного характеру), що перешкоджатимуть здійсненню інноваційного проекту або будуть ускладнювати його здійснення. Серйозною перешкодою для цього способу комерціалізації є те, що він вимагає значних початкових інвестицій (внутрішніх або зовнішніх) [10, с. 168].

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з викладеного можна зробити висновок, що розвиток організаційно-економічного механізму комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності

є необхідною і невід'ємною частиною побудови національної інноваційної системи, що направлена на підвищення конкурентоспроможності національної економіки і забезпечує перехід до стійкого економічного зростання. Таким чином, вибір найбільш прийняттого способу комерціалізації має бути обґрунтованим з точки зору очікуваного прибутку, який він може принести власникові прав в конкретних умовах. В результаті дослідження доведено, що економічний ефект від використання об'єктів права інтелектуальної власності у господарській діяльності забезпечує підприємству потенційні можливості: створення нової технології, освоєння нових ринків, зниження витрат на виробництво, поліпшення якісних характеристик продукції та її споживчої цінності. Аналіз дослідження показав, що застосування стратегічних підходів у питанні комерціалізації дозволить підприємству виходити на новий рівень у отриманні додаткових доходів та створенні нових інноваційних товарів. Подальші дослідження слід спрямувати на певне удосконалення механізму правової охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, як такі, що гарантують отримання доходів від комерціалізації інтелектуальної власності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бражна Л.В. Право ліцензійного використання нематеріальних активів: проблеми обліку / Л.В. Бражна // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 4. – С. 35–38.
2. Бутнік-Сіверський, О.Б. Економіко-правові проблеми становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності / О.Б. Бутнік-Сіверський // Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки: матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві. – 2010. – С. 50–57.
3. Вербовська Л.С. Комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності як стратегічна складова розвитку підприємства / Л.С. Вербовська // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2015. – Вип. 11(1). – С. 78–84.
4. Вовна І.М. Теоретико-проблемні аспекти процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в умовах мінливого середовища / І.М. Вовна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 5. – С. 44–46.
5. Звіт про діяльність Національної академії аграрних наук за 2015 рік / А.С. Заришняк, А.П. Минка, В.В. Кузьмінський. – К.: ДВ «Аграрна наука» НААН, 2016. – 520 с.
6. Ілляшенко С.М. Шляхи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на машинобудівних підприємствах та протидії контрафакту / С.М. Ілляшенко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. – № 65. – С. 101–106.
7. Капінос М.М. Економічні та правові аспекти комерціалізації інтелектуальної власності в Інституті рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН / М.М. Капінос, В.Г. Матвієць, Е.Т. Ларентович, І.В. Гребенюк // Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. – 2013. – № 14. – С. 259–268.
8. Річний звіт за 2015 рік Державної служби інтелектуальної власності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/i_upload/file/zvit_2015_ua.pdf.
9. Рудченко Ю.С. Комерціалізація інтелектуальної власності в аграрному секторі: проблеми та напрями активізації / Ю.С. Рудченко, І.В. Жураковська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 7. – С. 80–84.
10. Ступнікер Г.Л. Комерціалізація інтелектуальної власності як інструмент управління інтелектуальним капіталом / Г.Л. Ступнікер // Збірник наукових праць «Економічний простір». – 2008. – № 15. – С. 163–170.
11. Цибульов П.М. Основи інтелектуальної власності / Навчальний посібник. – К.: «Інститут інтелектуальної власності і права», 2003. – 172 с.
12. Ястремська О.О. Інтелектуальна власність: навчальний посібник / О.О. Ястремська. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 124 с. (Укр. мов.)